

7. Рагулин А. В. Понятие и система института профессиональных прав адвоката-защитника / А. В. Рагулин // Государство и право. – 2013. – № 11.

Корниенко Максим Тимурович,
студент гр. МзП-17
Науковий керівник: Олійник А.Ю.,
к.ю.н., проф., професор кафедри
приватного та публічного права
факультету підприємництва та права
Київського національного університет
технологій та дизайну, м. Київ, Україна

УДК 342.5

РЕФОРМУВАННЯ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Вступ. Україна як правова держава від початку незалежності спрямовувала свою діяльність на вдосконалення національного законодавства шляхом скасування неактуальних норм права, їх зміни або прийняття нових. Протягом останніх років увага законодавця зосереджувалась на проблемах, які виникають під час здійснення судочинства. Оскільки Україна взяла курс, спрямований на максимальне наближення українського законодавства до вимог і стандартів європейських країн з метою євроінтеграції, то очікуваним і доцільним є актуалізація приписів закону, що регулюють питання судоустрою та статусу суддів. Концептуальні засади, напрями й тенденції еволюції судової влади стали об'єктом дослідження таких учених, практичних фахівців, суддів, як: В. Маляренко, О. Костенко, В. Онопенко, М. Оніщук, М. Орзих, В. Тертишник та багатьох інших. Дослідженню проблем здійснення судової реформи в Україні приділено увагу вітчизняних науковців: О. Бандурка, О. Банчук, М. Іоффе, М. Квасневська, І. Коліушко, К. Колісник, С. Кулик, Р. Куйбіда, О. Михайленко, М. Оніщук, Н. Сиза, В. Сташис, О. Терлецький, В. Шишкін, П. Шумський та ін. Проте на сьогодні існує нагальна потреба ефективного реформування всіх ланок судової системи України, а відмінність поглядів полягає в обранні певного методу такого реформування.

Основний матеріал. Указом Президента України №276/2015 від 20.05.2015 р. була затверджена «Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки», яка серед першочергових реформ визначила проведення судової реформи. Це стосується і тих доленосних для судової системи та практики судочинства змін, які стали нагальними з прийняттям Верховною Радою України 02.06.2016 р. законів України: «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», «Про судоустрій і статус суддів», «Про органи та осіб,

які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», «Про виконавче провадження» тощо, якими запущено довгоочікувану судову реформу та зроблено величезний крок до реформування системи правосуддя й суміжних правових інститутів. Зазначені законодавчі акти щодо реформування системи правосуддя та суміжних правових інститутів розроблялися в ході конституційної реформи, початком роботи якої були укази Президента України від 03.03.2015 р. № 119/2015 «Про Конституційну Комісію» та від 31.03.2015 р. № 190/2015 «Питання Конституційної Комісії», якими затверджено Положення про Конституційну Комісію та її персональний склад, до якого увійшли й представники суддівської спільноти (Я.М. Романюк, Д.Д. Луспенник, Б.Ю. Львов, М.І. Смокович, В.М. Сімоненко, О.Ф. Волков, В.М. Кравчук). Робота Конституційної Комісії, яка була схвалена Європейською комісією за демократію через право (Венеціанська комісія), спрямовувалася на комплексне реформування конституційних засад правосуддя.

Важливість цих законів полягає, насамперед, у тому, що вони стали передумовою до започаткування нового етапу судової реформи в Україні.

На думку С. Кулика, судово-правова реформа – це реорганізація судової гілки влади в самостійну гілку державної влади, основною метою якої є створення нового механізму діяльності суду, який має відповідати загальносвітовим принципам та стандартам, що визначені в міжнародно-правових документах [4, с. 20].

За офіційною думкою експертів Ради Європи, Закон України «Про судоустрій України» від 2010 року не відповідає європейським стандартам у частині як побудови системи судів, так і організації судової влади, елементи яких дублюють один одного, є нечіткими, занадто складними, непрозорими й тому мають бути переглянуті українською владою [5, с. 244].

Із метою реорганізації та вдосконалення судової системи, деполітизації судової влади та посилення відповідальності суддів перед суспільством 2016 року відбулося внесення змін до Конституції України в частині правосуддя, а також введено в дію новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. Це стало рушійним кроком у створенні нової судової системи і є підґрунтям для подальшого її вдосконалення. Метою доповіді є висвітлення проблемних аспектів судової реформи в Україні та шляхи їх вирішення. Відповідно до мети завданням даного дослідження є: теоретично осмислити й обґрунтувати розвиток державної політики у сфері правосуддя; охарактеризувати основні аспекти судової реформи в Україні.

Безумовно, центральною подією реформування судів є конкурс до Верховного Суду. Незважаючи на те, що законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачалося створення Верховного Суду до 01.04.2017 р., конкурс підійшов до кінця лише зараз, у річницю судової

реформи. Саме 29.09.2017 р. Вища рада правосуддя оголосила результати конкурсу та назвала прізвища 111 кандидатів, яких було рекомендовано президенту України призначити на посади суддів Верховного Суду. При цьому серед обраних кандидатів виявилось 25 осіб, відносно яких Громадською радою доброчесності були затверджені висновки про їх невідповідність критеріям доброчесності та професійної етики. Серед них є діючі судді, які виносили політично мотивовані або інші сумнівні рішення, а також кандидати, які не можуть обґрунтовано пояснити походження своїх статків.

Очевидно, що це не той результат, який очікувало громадянське суспільство тоді, коли 07.11.2016 р. Вища кваліфікаційна комісія суддів України оголошувала конкурс до Верховного Суду. Більше того, такий результат явно не відповідає задекларованій меті відновити суспільну довіру до судової влади. Нагадаю, що у Вищій раді правосуддя було право не рекомендувати президенту призначення кандидатів, щодо яких є обґрунтований сумнів у доброчесності або призначення яких негативно вплине на суспільну довіру до судової влади. Втім присутність у списку рекомендованих ВРП кандидатів суддів, відносно яких є обґрунтовані сумніви у доброчесності у тотальній більшості громадян України, говорить про ігнорування ВРП думки суспільства та негативного впливу призначення таких суддів на суспільну довіру до судової системи.

Протягом року впровадження судової реформи не відбулося радикальних змін, які б свідчили про бажання Вищої ради правосуддя очистити судову владу від недоброчесних суддів. Про існування кругової поруки Вища рада правосуддя нагадала, коли прийняла роз'яснення положень Конституції України щодо необхідності отримання згоди на арешт суддів, яких було затримано під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Таке роз'яснення зобов'язує правоохоронні органи відпускати суддів, яких було затримано під час отримання неправомірної вигоди, якщо Вища рада правосуддя не надасть згоди на їх арешт або просто не розгляне з будь-яких причин відповідне подання прокуратури протягом 60 годин з моменту затримання судді.

Таким чином, незважаючи на зміни до Конституції України, завдяки роз'ясненню Вищої ради правосуддя, судді отримали додаткові можливості для уникнення відповідальності у ситуаціях, коли їх було затримано на «гарячому». Вищевказане свідчить про відсутність волі у Вищій раді правосуддя очищувати судовий корпус від суддів, які підривають авторитет судової влади.

Незважаючи на те, що зміни до Конституції України набули чинності 30.09.2016 р., лише у кінці березні 2017 року (тобто, лише через майже півроку) президент передав на розгляд профільного Комітету проект змін до процесуальних кодексів, які врегулюють порядок розгляду справ Верховним Судом. Верховна рада України майже чотири місяці не змогла розглянути проект змін у цілому до закінчення сесії і питання було на

початок нової сесії у вересні 2017 року. Верховна Рада ухвалила законопроект аж 03.10.2017 р., підтримавши пакетом і правки, про негатив яких писала громадськість та які підвищують корупційні ризики.

У сукупності із результатами конкурсу до Верховного Суду прийняття таких змін лише посилить недовіру простих громадян до суду та закономірно радикалізуватиме настрої суспільства, що може призвести до трагічних наслідків. Це означає, що вже на цьому етапі слід міняти механізми, за допомогою яких реформа впроваджуватиметься в життя, адже, у порядку денному залишається проведення конкурсів на зайняття вакантних посад суддів у місцевих та апеляційних судах, створення Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності, кваліфікаційне оцінювання діючих суддів тощо.

Безпрецедентний запит суспільства на оновлення судової системи привів до її комплексного реформування. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС містить цілий розділ під назвою «Юстиція, Свобода та Безпека». Також, в Порядку денному асоціації є вимоги до нашої держави щодо необхідності вжити подальших заходів реформи правосуддя, зокрема, шляхом прийняття, відповідно до європейських стандартів та в тісній співпраці з Радою Європи/Венеціанською комісією Стратегії, судової реформи, включаючи деталізований та всеохоплюючий план імплементації. Сьогодні в Україні триває судова реформа. Це одна з реформ в країні, що має безпосередній вплив на ситуацію в регіонах.

Суди України – система органів та посадових осіб, які уповноважені на здійснення правосуддя Конституцією України. Тож, з метою реорганізації та вдосконалення судової системи, деполітизації судової влади та посилення відповідальності представників суддівського корпусу перед суспільством 02 червня 2016 року було прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів», чим забезпечили нову імплементацію змін до Конституції в частині правосуддя згідно з Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)».

Закон впроваджує триланкову систему судоустрою, до якої увійдуть місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд, що здійснюватиме функції касаційної інстанції. Змінилася структура судової системи – були ліквідовані вищі спеціалізовані суди, і, вперше в історії України, з чистого аркуша, через конкурс, створюється вищий орган судової влади – Верховний Суд, який запустить імпульс змін до судів нижчих інстанцій. Для розгляду окремих категорій справ, в системі судоустрою діятимуть вищі спеціалізовані суди. До складу Верховного Суду входить Велика Палата Верховного Суду, Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд і Касаційний цивільний суд. Реструктуризація Верховного Суду має бути здійснена протягом шести місяців з дня набрання чинності Закону про судоустрій.

Найвідчутнішою та найшвидшою зміною у суддівській системі стало часткове скасування суддівської недоторканності. Якщо донедавна

жодного суддю не могли затримати навіть на місці злочину, допоки Верховна Рада не дасть згоди на його арешт, то з прийняттям Закону все змінилося. З Конституції прибрали норму про повну суддівську недоторканність. У разі затримання судді під час або одразу після вчинення тяжкого злочину ніякої згоди взагалі не потрібно. В інших випадках згоду на затримання судді даватиме Вища рада правосуддя (реформована Вища рада юстиції). Теоретично, більше не повинно бути випадків, коли суддю «беруть» на великому хабарі, а він втікає з країни до наступного засідання парламенту, як це було наприклад з суддею Чаусом.

У законі прописана низка антикорупційних механізмів для суддів, зокрема, зобов'язання кожного року подавати, окрім декларації про доходи, ще й декларації родинних зв'язків та доброчесності. Запроваджується механізм постійного моніторингу способу життя суддів та рівня їхніх витрат. Однією з нових підстав для звільнення судді стане відмова довести законність джерел походження майна. Судді вже є категорією чиновників, на яких спеціалізується Національне антикорупційне бюро.

Разом з тим судді мають отримати суттєво більші заробітні плати.

Законом передбачено оновлення і місцевих судів. Усі районні, міжрайонні, міські суди замінять окружні суди. Згідно із Законом про судоустрій, місцевими загальними судами є окружні суди, місцевими господарськими – окружні господарські суди, місцевими адміністративними – відповідні окружні суди. Апеляційні суди, які створюються в апеляційних округах, розглядають цивільні та кримінальні справи. Апеляційні господарські та адміністративні суди розглядають справи відповідних категорій. У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ.

В прикінцевих та перехідних положеннях ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» передбачена діяльність у перехідний період районних, міжрайонних, районних у містах, міських, міськрайонних судів, які продовжують здійснювати свої повноваження до утворення та початку діяльності місцевих окружних судів, юрисдикція яких розповсюджується на відповідну територію. Також, врегульована діяльність апеляційних судів, які продовжують здійснювати свої повноваження до утворення апеляційних судів у відповідних апеляційних округах.

Стаття 31 Закону впроваджує концептуально нові види судів: Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд, які повинні бути утворені протягом дванадцяти місяців з дня прийняття Закону.

Ще одним радикальним нововведенням став перегляд вимог на посаду судді Верховного Суду України. Тепер особа може стати суддею Верховного Суду, якщо за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Верховному Суді та відповідає одній з таких вимог: має стаж роботи на посаді судді не менше

десяти років; має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років; має досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше десять років; має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1–3 цієї частини, щонайменше десять років [6, ст. 38]. Тобто значним чином було розширено коло осіб, які можуть претендувати на посаду судді найвищого судового органу загальної юрисдикції. За посаду судді ВС вперше потрібно боротися на відкритому та чесному конкурсі, а не приймати посаду як даність у вигляді призначення.

Наступний етап, після конкурсу до ВС, – оцінювання суддів апеляційних судів і судів загальної юрисдикції. Критична більшість нових людей перезавантажить систему, це повинен відчутти кожен, хто буде звертатися в суди всіх інстанцій.

Гарантією того, що процес «не відкотиться» назад є закріплення в Конституції статусу Вищої ради правосуддя, як органу, незалежного від Верховної Ради і Президента. Саме ВРП приймає остаточні рішення щодо кандидатур переможців конкурсу. Як і в більшості європейських країн, Президенту залишається лише підписати відповідні призначення.

Крім реального відділення законодавчої влади від виконавчої, ефективність реформи повинен гарантувати ще цілий ряд законодавчих норм і громадських ініціатив. Діяльність суддів знаходиться під пильною увагою НАБУ і Національного агентства щодо запобігання корупції, не кажучи вже про громадських активістів і журналістів. Також закон зобов'язує суддів щорічно заповнювати декларації доброчесності і сімейних зв'язків, підтверджувати законність джерел своїх доходів.

Кваліфікаційне оцінювання повинні пройти всі судді без виключення. Воно розставить крапки над «і» не тільки щодо професійних якостей нинішніх суддів, а й їх репутації, доброчесності. Місія: прибрати із судів тих, хто не гідний вершити правосуддя, почати поважати тих, в чий біографії немає темних плям.

В сьогоденній судовій реформі в Україні багато сподівань на участь і контроль громадськості за процесом.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає роботу Громадської ради доброчесності. Вона утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання. Громадська рада доброчесності складається з двадцяти членів.

Громадська рада доброчесності збирає, перевіряє та аналізує інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді) і надає Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді) або, за наявності відповідних підстав, висновки про

невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності, який додається до досьє кандидата на посаду судді або до суддівського досьє.

Якщо Громадська рада доброчесності у своєму висновку встановила, що суддя (кандидат на посаду судді) не відповідає критеріям професійної етики та доброчесності, то Вища кваліфікаційна комісія суддів України може ухвалити рішення про підтвердження здатності такого судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді лише у разі, якщо таке рішення підтримане не менше ніж одинадцятьма її членами з шістнадцяти.

Також, на процес відбору суддів може вплинути будь який громадянин чи громадська організація, надіславши відповідне повідомлення [6, ст. 87].

Отже можна підвести деякі підсумки року з дня прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів»:

- удосконалення порядку призначення на посаду судді, зокрема: судді одразу призначатимуться безстроково (до досягнення пенсійного віку); призначення на посаду судді і звільнення з посади здійснюватиметься спеціальним органом – Вищою радою правосуддя;

- підвищення вікового цензу кандидатів на посаду судді з 25 до 30 років, як і стажу роботи в галузі права – з 3 до 5 років;

- запровадження конкурсу на посаду судді;

- вилучення з процедури призначення (обрання) суддів Президента та Верховної Ради України;

- функціональне обмеження суддівського імунітету;

- розведення підстав для звільнення суддів та припинення суддею здійснення повноважень;

- звільнення судді з посади, якщо він не може підтвердити законність джерел походження своїх статків;

- приведення у відповідність до європейських стандартів порядку формування Вищої ради правосуддя.

Проте, до низки положень зміненого тексту Конституції України залишаються серйозні зауваження, як от система судоустрою не встановлена Конституцією України – її визначення віднесено до регулювання законом [1, ст. 92]; перехідні положення Конституції доповнені необґрунтованою вказівкою на повноваження Президента України впродовж двох років здійснювати переведення судді з одного суду до іншого на підставі відповідного подання Вищої ради правосуддя.

Взагалі то я ставлюся до реформи з обережним оптимізмом. Яка мета цієї реформи? Очевидно, що це досягнення на кінцевому етапі справедливого суду. Питання у тому, наскільки цей закон може нас до цього призвести. Ідеї, які закладені у закон, це зокрема, створення нового Верховного Суду та оновлення суддівського корпусу, підвищення відповідальності і підзвітності суддів. Це у широкому сенсі. Якщо

дивитись детально на цей закон, то доводиться констатувати, що ці оновлення, передбачені законом, не гарантовано будуть кращі, ніж діяльність старих норм.

Необхідність удосконалення судової влади спричиняється сучасними соціально-економічними умовами розвитку державності в Україні, а також потребою втілення верховенства права в суспільне життя. Здійснення судово-правової реформи є найважливішим інструментом побудови в Україні демократичного суспільства. Реформуючи судову систему, необхідно, у першу чергу враховувати такі критерії, як забезпечення функціонування правової Української держави, охорона, захист і забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян.

Отже, судова реформа – не одномоментний акт. Це тривалий і тернистий шлях до становлення правової держави. Реорганізація потребуватиме значних фінансових надходжень з видаткової частини Державного Бюджету України. Залишається значна кількість неврегульованих проблемних аспектів питання, а наслідки й результати таких нововведень можна буде оцінити лише мінімум через п'ять років діяльності впроваджених норм. Українська юридична система, не зважаючи на ряд істотних недоліків, робить кроки, щоб набути більш цивілізованої форми. Продовження судової реформи в Україні дасть змогу оновити в повному обсязі процесуальне законодавство, започаткувати створення нової системи спеціалізованих судів, перейти до реформування правоохоронних органів України, забезпечивши тим самим правопорядок в Україні, характерний для правової держави. Розглянуті у статті проблемні аспекти судової системи є підставою для розроблення відповідних форм, методів та засобів для усунення та мінімізації їх впливу на судову систему. Отже, дана тема є підставою для подальших наукових досліджень.

Висновки.

Таким чином, якщо законодавцем буде повністю сформовано всю систему законів, які будуть стосуватися безпосереднього здійснення правосуддя, вона допоможе вдосконалити формування суддівського корпусу, зокрема його якісного та кількісного складу, а також стане підґрунтям для прийняття нових підзаконних нормативно-правових актів.

Серед найбільш нагальних змін є оновлення складу, а також зміна підходів до порядку формування органів, на які у першу чергу покладена задача очищення та оновлення судової влади: Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя.

По-друге, обов'язковим є забезпечення більшої прозорості під час прийняття рішень відносно призначень суддів. Великою мірою проходження недоброчесних кандидатів до Верховного Суду спричинено відсутністю можливості у громадськості ознайомитися із рішеннями з мотивувальною частиною відносно кожного кандидата (особливо у частині неврахування висновку Громадської ради доброчесності про

невідповідність критеріям доброчесності та професійної етики), інформацією про кількість балів окремому кандидатові по кожному критерію тощо.

По-третє, посилення ролі громадянського суспільства у процесі прийняття рішень відносно суддів та кандидатів на посади суддів, оскільки відсутність дієвих механізмів дозволила Вищій кваліфікаційній комісії суддів України та Вищій раді правосуддя не враховувати обставини щодо недоброчесності кандидатів на посади суддів, які були виявлені Громадською радою.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр.
2. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12 лютого 2015 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/192-19.
3. Про відновлення довіри до судової влади в Україні: Закон України від 08 квітня 2014 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1188-18.
4. Кулик С. В. Історико-правові аспекти реформування судової системи України [Електронний ресурс] / С. В. Кулик // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 1. – С. 16–20. – Режим доступу: file:///D:/Downloads/Nzizvru_2016_1_5.pdf.
5. Квасневська Н. Д. Загальні проблеми реформування судової системи України [Електронний ресурс] / Н. Д. Квасневська // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 2. – С. 242–245. – Режим доступу: [file:///D:/Downloads/Pupch_2015_2_73%20\(3\).pdf](file:///D:/Downloads/Pupch_2015_2_73%20(3).pdf).
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1402-19.
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07 липня 2010 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/ed20120519>.